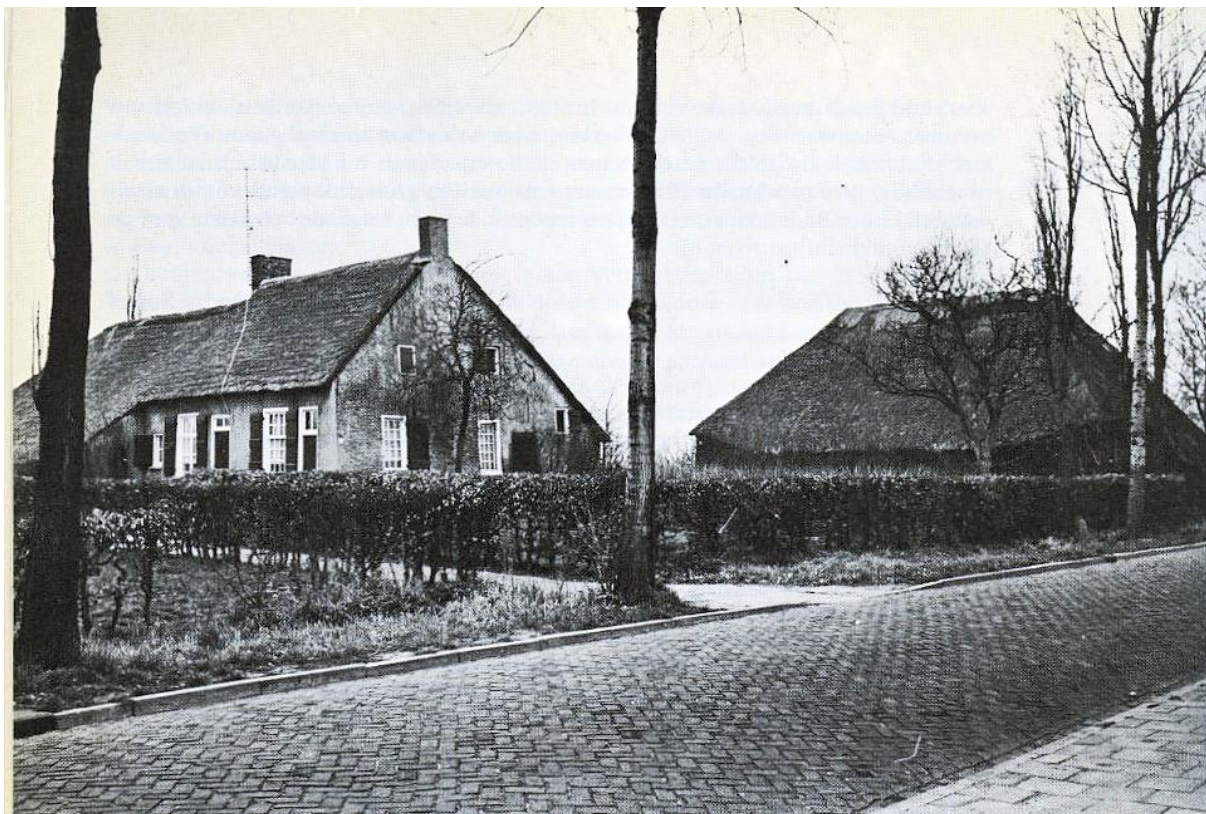

1. Boerderij en schuur ter plaatse.

Onze Brabantse aanwinst:

Boerderij met Vlaamse schuur uit Etten-Leur

Verwerving en opbouw

Door de aanleg van een nieuw woonwijk in het Brabantse dorp Etten in de gemeente Etten-Leur, moest een twintigtal boerderijen afgebroken worden. Voor een van de oudste boerderijen, gelegen aan Baai 94 is op 22 maart 1971 door de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk een sloopvergunning afgegeven. Van gemeentewege was namelijk geen mogelijkheid aanwezig de boerderij met schuur in het nieuwe uitbreidingsplan van Etten-Leur op te nemen. Tegelijkertijd vonden gesprekken plaats tussen het Openluchtmuseum, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de gemeente Etten-Leur over een mogelijke overplaatsing naar het Openluchtmuseum. In eerste instantie werd alleen gedacht aan overplaatsing van de "Vlaamse schuur" die terzijde van de boerderij stond. Van dit bijzondere schuurtype, kenmerkend voor de Baronie en West-Brabant, zijn er al vele door de functieverandering van het boerenbedrijf verdwenen, of dreigen te verdwijnen. In de zomer van 1971 werden de schuur en de boerderij door het museum verworven, alsmede een bakhuisje. Nadat de laatste bewoner, de heer A. J. A. van Poppel, het huis op. 15 september verlaten had, braken eigen personeelsleden van het museum de schuur en boerderij af. Ze ondervonden daarbij zeer veel medewerking van de gemeente Etten-Leur.

In het Openluchtmuseum werd allereerst de opbouw van de Vlaamse schuur ter hand genomen. In maart 1972 werd hiervan het hoogste punt bereikt en in de zomer van hetzelfde jaar kwam de schuur gereed. Daarna kwam de herbouw van de boerderij zelf aan de beurt. Bij de opbouw hiervan werd als aanvulling op en vervanging van het "afkomende" materiaal ook gebruik gemaakt van onderdelen van de andere, door de gemeente Etten-Leur afgebroken boerderijen. In december 1974 was de boerderij voltooid. Hij kreeg een plaats tegenover de sinds 1957 in het museum aanwezige kempische boerderij uit Budel, aan de oostzijde van het museumterrein, bij de Oude Waterbergseweg. Het bakhuis en de beplanting van het gehele erf kwamen dit voorjaar gereed. Boerderij en bakhuis zijn niet toegankelijk voor het publiek: ze zijn namelijk als dienstwoning ingericht en door een personeelslid en zijn gezin betrokken. De hele (moderne) inbouw is echter zodanig aangebracht dat deze - als dat ooit nodig mocht zijn - verwijderd kan worden, teneinde de boerderij als museumobject te laten fungeren. De Vlaamse schuur gaat dienst doen als expositieruimte voor wisselende tentoonstellingen. Dit jaar is daar reeds een deel van onze collectie boerenwagens en -karren voor het publiek te bezichtigen. Uiterlijk geven erf en gebouwen een situatie weer, zoals in het eerste kwart van deze eeuw in dit gedeelte van ons land kon worden aangetroffen.

2. Achterzijde van de boerderij ter plaatse.

Stichting, eigenaars en bewoners

Onderzoekingen naar de bewoningsgeschiedenis van de boerderij in het gemeentearchief van Etten-Leur leverden veel interessante gegevens op. Voor het eerst wordt de boerderij genoemd in het zgn. Binnenpondboek van Leur uit het jaar 1599. In dit belastingkohier op onroerend goed komt op folio 3" de vermelding voor: "I stedeken groet met erve I munnickenbunder metten huysinge XII pond". De eigenaresse is Janneke, dochter van Aert Peters van Bergen. Op 24 juni 1584, dus vijftien jaar eerder, heeft zij die bunder lands al in eigendom gekregen. Blijkens de formulering in het kohier "een bunder lants in de Bays", stond er toen evenwel nog geen huis op. De "huysinge", d.w.z. de boerderij waarvan in 1599 sprake is, moet dus tussen dit jaar en 1584 gebouwd zijn. In 1635 of ervóór breidt de toenmalige eigenaar Henrick Michiel Vrints de boerderij uit met een schuur. In het kohier van dat jaar staat: "Eene steeds, huysinge, schuur ende erve groot 9 gemeten 188 roeden in de Neerstraat, 44 pond". Deze schuur zal wel geen andere geweest zijn dan de eveneens naar het museum overgebrachte Vlaamse schuur. Verschillende malen verwisselde het bezit van eigenaar (o.a. de families Van der Moer, Blois, Boer, Vermunt). In 1731 staat het op naam van Jan Adriaan Brabers de Jonge. Zijn dochter Lucia huwde met Jan Anthony Claassen, waardoor de boerderij in diens familie komt. Hun zoon, Jan Janse Claassen, heeft volgens een beschrijving uit 1822 in eigendom: "eene huizinge, schuur, bakhuis, hof en erve met 6 gemeten 38 roeden oude Ettense landmaat, makende in Nederlandsche landmaat 2 bunders, 63 roeden, 78 ellen zaailand, staande ende gelegen in de Neerstraat onder Etten...". Tussen 1822 en 1841 wordt er nog een karhuis bijgebouwd.

In 1877 vererft de boerderij op Hendrik Jacobus Moonen, watermolenaar in de Zwartenbergse polder onder Etten en in 1880, door toedeling, aan zijn zoon Johannes, molenaar en landbouwer te Leur. Het goed bestaat dan uit de kadastrale percelen (artikel 4479):

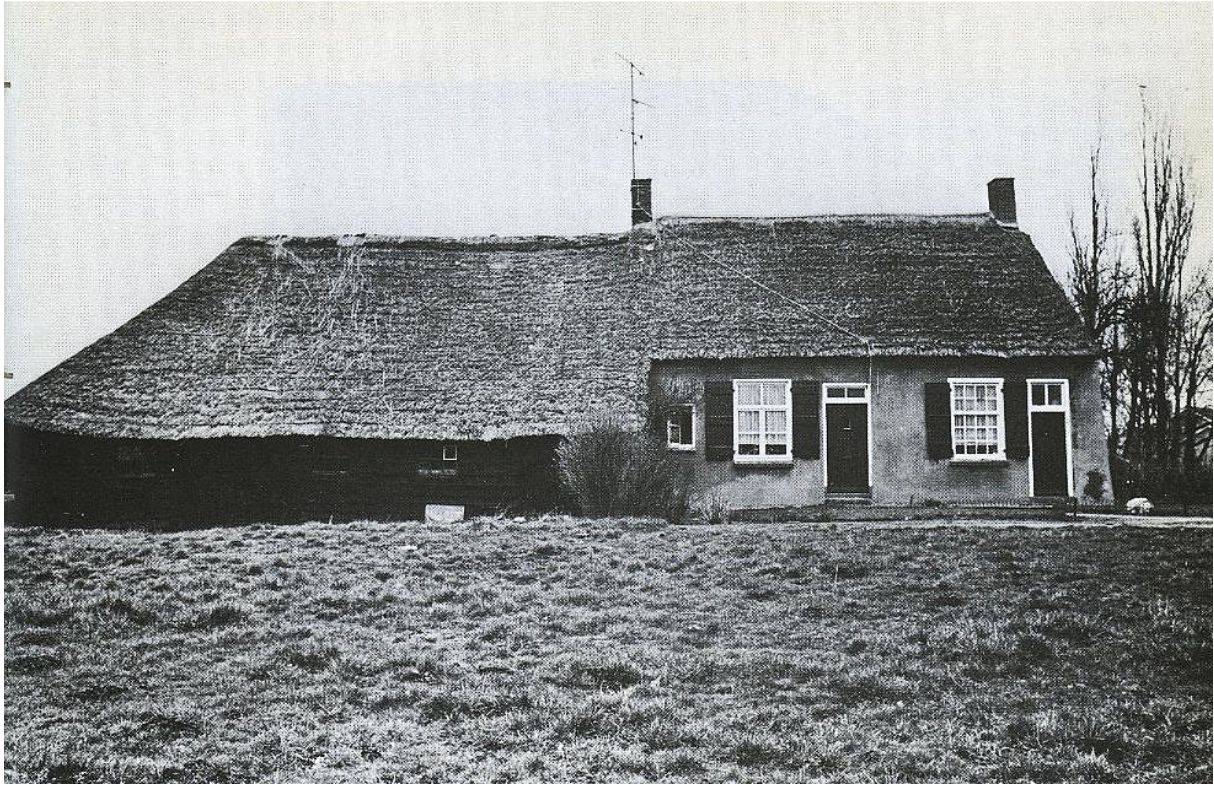
Sectie K 270	bouwland	0.70.20 ha
Sectie K 271	hovenierderij	0.31.50 ha
Sectie K 272	huis, erf, schuur, keet, karhuis	0.14.80 ha
Sectie K 273	tuin	0.03.70 ha
Sectie K 274	groenland	0.39.30 ha
Sectie K 275	bouwland	0.98.90 ha

Ze liggen alle onder de zgn. Lage Banken aan de Baay te Leur.

Petrus Johannes van Poppel Abrahamsz. wordt in 1920 eigenaar van de boerderij. Na enkele eigendomsovergangen in 1921 (waarbij perceel K 272 omschreven wordt als "huis, schuur, stal, keet, karhuis en erf"), in 1943 en in 1946 verkrijgt in 1971 de gemeente de boerderij in eigendom.

Tot 1873 is de boerderij waarschijnlijk steeds door één familie bewoond. Daarna werd ze aan enige boerenarbeiders en een hovenier verhuurd, die elk een eigen gedeelte van de woon- en bedrijfsruimten in beslag namen. In 1889 woonden er de families De Klerk, Aarts en Jongenelis, met in totaal 22 gezinsleden. Sinds 1920 echter alleen de familie Van Poppel. Deze was de laatste bewoonster vóór

de afbraak. Het perceel K 271, dat op het kadaster sinds 1832 als bouwland bekend stond werd sinds 1880 "hovenierderij" genoemd.

3. Langsgevel van de boerderij ter plaatse.

4. De Vlaamse schuur van de wegzijde gezien.

5. Het echtpaar Van Poppel, de laatste bewoners.

6. Herbouw in het Openluchtmuseum.

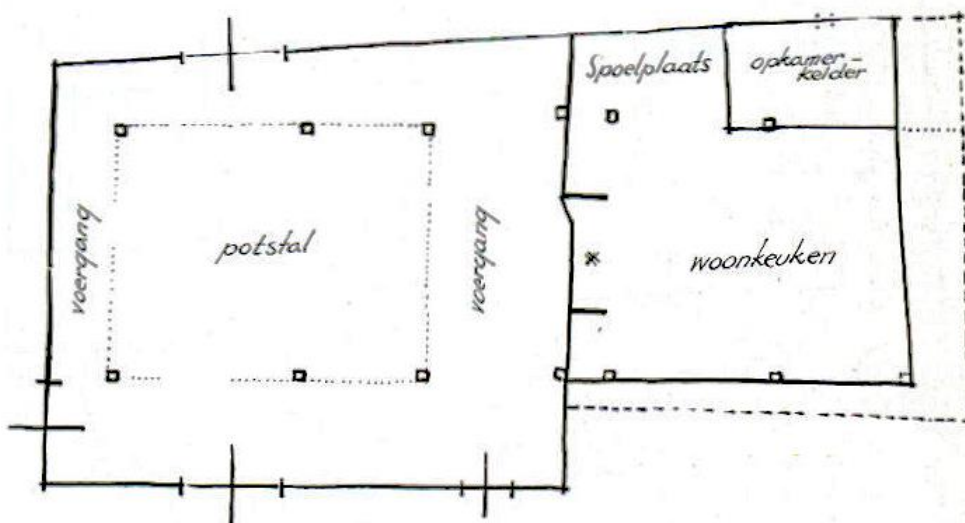
Bouwgeschiedenis

Om de bouwgeschiedenis van de boerderij uit Etten-Leur te achterhalen is gebruik gemaakt van verschillende gegevens: De eerste werden ontleend aan het gebouw zoals het er stond, vastgelegd in opmetingsschetsen en foto's; verder aan tijdens de afbraak gevonden bouwsporen. Archiefstukken en

mededelingen van vroegere bewoners leverden ook nog gegevens op. De interpretatie van deze gegevens is bijzonder moeilijk gebleken en in verschillend opzicht problematisch. De bouwgeschiedenis is dan ook met dit artikel zeer zeker niet afgerond. Met behulp van een drietal plattegrondschilderingen proberen we dan ook niet meer dan een voorlopig, vereenvoudigd beeld te geven van de voornaamste veranderingen, die de boerderij sinds haar stichting heeft ondergaan.

Ie fase: 1584-1599

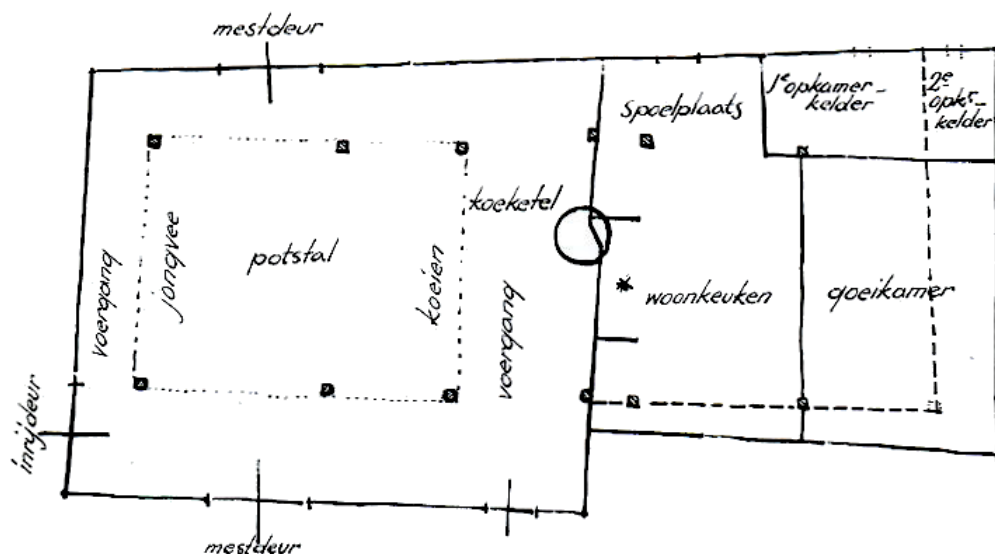
De boerderij is eind 16e eeuw gebouwd als een halleboerderij van zeven gebinten met een breed middengedeelte en smalle buitenstijlruimten. Aan de zuidzijde van het woongedeelte ontbrak de buitenstijlruimte, zodat dit ten opzichte van het bedrijfs gedeelte werd gescheiden. Het omvatte een grote woonkamer met schouw, een spoelplaats en een opkamer/kelder. In het bedrijfs gedeelte lag, midden tussen de stijlen, een verdiepte stal, de zgn. potstal. De koeien stonden hierin met de koppen naar de voergang aan de andere zijde. De mest werd uit de potstal langs een opritje naar buiten gereden door mestdeurtjes in beide buitengevels. De zuidelijke buitenstijlruimte was breder dan de noordelijke en heeft vermoedelijk mede gediend als bergruimte. De inrijdeuren aan de westzijde wijzen erop, dat er ook gelegenheid was voor het afladen en plaatsen van karren. Er zijn geen sporen gevonden van gebruik als dorsvloer.

2e fase: 2e helft 17e eeuw?

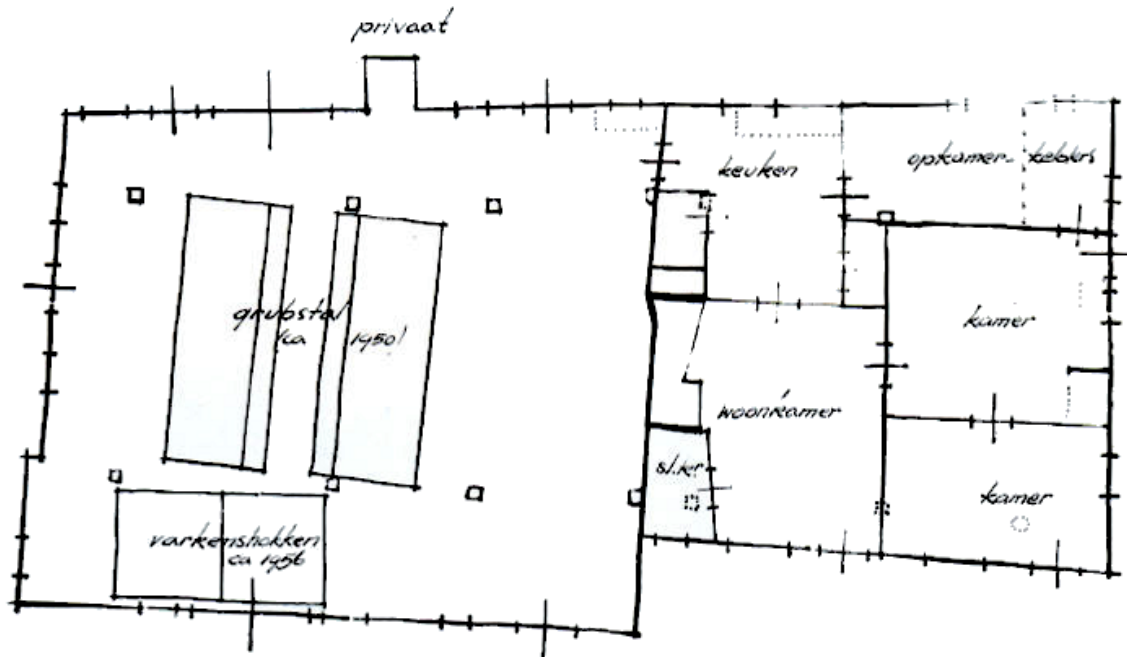
In deze fase werd het woongedeelte aan de oost- en zuidzijde enigszins uitgebreid. De buitenmuren werden opgetrokken van gele IJsselsteen. Ook de buitenwand van de nieuwe en de bestaande opkamer/kelder werd tot aan de spoelplaats van dezelfde steensoort opgemetseld en vernieuwd. De bouwnaad tussen het oudere en nieuwe metselwerk is duidelijk zichtbaar. In de vergrote woonruimte bracht men een middenmuur aan, waardoor de woonkeuken en goeikamer ontstonden. Aan de noordzijde kwam er een kleine opkamer/kelder bij. In de zuidgevel bevonden zich een deur en een raam en in de oostgevel twee ramen. Op een onbekend tijdstip ná deze uitbreiding werd de kap vernieuwd en

het zuidelijk dakvlak verhoogd. De ruimte tussen de dakrand en de vlechtingen van de oostelijke topgevel werd opgevuld met metselwerk van IJsselsteen. De scheidslijn tussen beide gedeelten is duidelijk zichtbaar. Het buitenmetselwerk van de kelder werd bij de afbraak voor een groot deel, samen met de kelderkozijnen, opgenomen, naar het museum getransporteerd en bij de herbouw in zijn geheel weer op de oorspronkelijke plaats aangebracht. In het bedrijfsgedeelte werd, misschien omtrent het midden van de 18e eeuw, tegen de middenmuren een ketel voor het koken van veevoer, de zgn. sopketel, gemetseld. Het stoken er van geschiedde vanuit de woonkeuken. In 1822 wordt een bakhuis, in 1841 een karhuis en in 1921 een stal vermeld.

3e fase: ca. 1880-1950

In 1880 kwam de boerderij aan H. J. Moonen, watermolenaar in de Zwartenbergse polder. Moonen bewoonde de boerderij niet zelf, maar verhuurde haar aan drie families. Dit had tot gevolg dat een deel van de goeikamer werd afgescheiden en tot slaapkamer bestemd. Ook bracht men in de zuid- en oostgevel een deur aan, zodat elke familie haar eigen ingang kreeg. Tevens werden er voor de bewoners (tweeëntwintig in 1889) de nodige slaapkamertjes op de zolder en elders in de boerderij getimmerd. De zuidelijke gevel, die door deze en vroegere veranderingen in een onooglijke staat was komen te verkeren werd om die reden en vermoedelijk ook om doorslag van regenwater te voorkomen, omstreeks de eeuwwisseling bepleisterd. P. J. van Poppel, die de boerderij in 1920 had gekocht, beëindigde de meervoudige behuizing. De familie van Poppel bewoonde sindsdien tot aan de afbraak als enige de boerderij. In 1950 verving van Poppel de potstal door een groepstal, terwijl hij in 1956 in de zuidelijke buitenstijlruimte twee varkenshokken bouwde. De bestaande inrijdeur werd bij die gelegenheid dicht getimmerd. Alleen de fraaie welving aan het rietdak boven die deur duidt op een vroegere bijzondere bestemming.

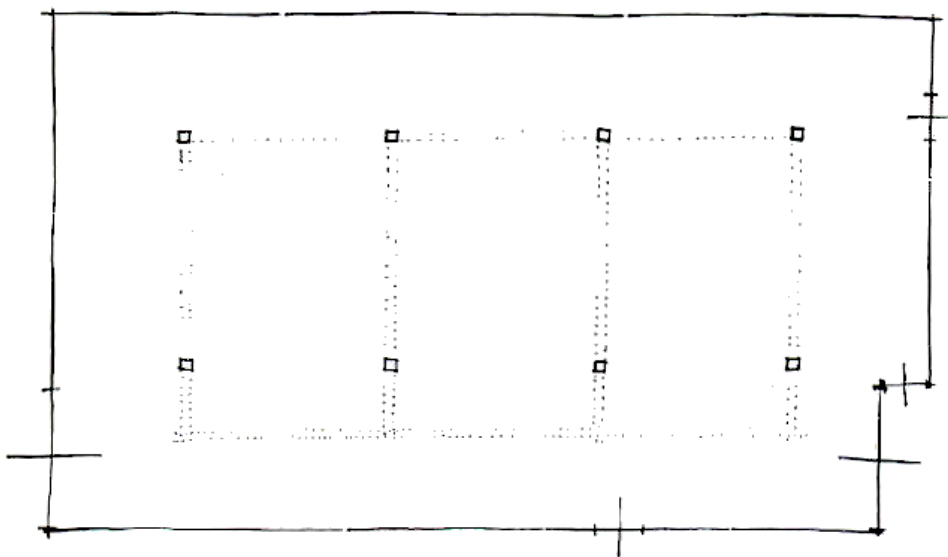
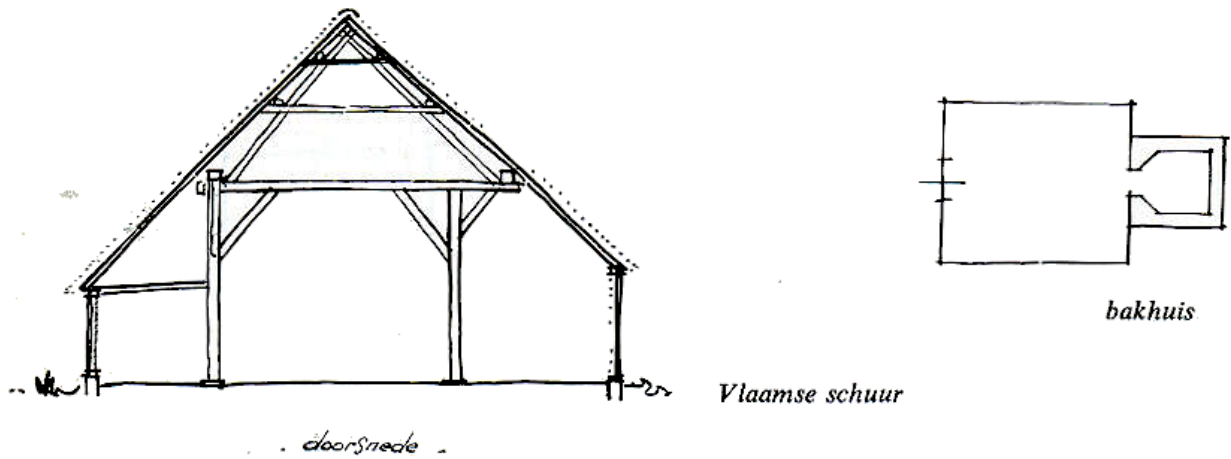

De Vlaamse schuur

Tot de fraaiste schuurvormen van ons land behoort zeker de zgn. "Vlaamse" schuur. Dit type kwam in de Middeleeuwen veel voor in Vlaanderen, waar de kloosters en abdijen hun grote graanvoorraden in dergelijke gebouwen opsloegen. In Lissewege (Oost-Vlaanderen) staat nog zo'n schuur uit 1280, als laatste overblijfsel van de Cisterciënser abdij Ter Doest. Van Vlaanderen uit verbreidde dit schuurtype zich naar de Baronie van Breda, waar het in ieder geval in het begin van de 17e eeuw wordt aangetroffen. De vermelding van een "schuur" in de omschrijving van onze boerderij in het kohier van 1635 is hiermee in overeenstemming. Zoals bepaalde gegevens aannemelijk maken, is hij waarschijnlijk gebouwd, toen door uitbreiding van het bouwlandareaal behoefte was ontstaan aan een grotere opslagruimte voor granen. De korenoogst die tot dan toe op de balken van het boerenhuis, of buiten in korenmijten werd bewaard, kon sedertdien in de tasvakken van de ruime Vlaamse schuur op de grond worden opgetast.

7. De Vlaamse schuur herbouwd.

Kenmerkend voor deze schuur is de driebeukige plattegrond waarvan de middenbeuk en smalste zijbeuk dienen voor tasruimte, de andere (brede) zijbeuk is de doorrit of langsdeel. Aan beide einden van deze doorrit bevinden zich grote inrijdeuren onder de opwelvende dakrand. Vier zware eiken gebinten vormen het geraamte van de schuur; de opgelegde balken steken aan een zijde over de langsdeel uit. Op deze wijze werd meer ruimte gecreëerd voor het inrijden met de vaak hoogopgeladen wagens en voor het dorsen van het graan. Met zijn lengte van ruim 20 meter, breedte van 12 en hoogte van 8,50 m vormt onze Vlaamse schuur een imposant bouwwerk. De wanden bestaan uit eiken en grenen regelwerk op bakstenen voeting van gele IJsselsteentjes en zijn deels gepotdekseld en deels vlak. Het hout is zwart geteerd. Het kolossale dak is met riet gedekt. Op de stijlen zijn een groot aantal jaartallen en initialen gekerfd, waarschijnlijk door landarbeiders, die hiermee aangaven dat zij bij de boer in dienst getreden waren. De oudste vermelding is een inscriptie in een van de stijlen: 1 W B 1788.

Het bakhuis

Bij de verwerving van onze boerderij was het oorspronkelijk daarbij gelegen bakhuis niet meer aanwezig. Het nu in het museum opgebouwde bakhuisje is er een die hoorde bij een van de andere afgebroken boerderijen. Het is een eenvoudig stenen gebouwtje met een vierkante plattegrond. Het is, evenals de uitgebouwde oven, met pannen gedekt.

J. M. Stikvoort

8. Het gehele complex zoals het thans in het Openluchtmuseum staat.

